

Допомога міжнародних благодійних організацій у відновленні Донбасу як складова інтеграції України до Європейського Союзу

Олексій Калінін*

Михайло Решетов**

Вячеслав Чеботарьов***

<https://orcid.org/0000-0003-1131-9116>

Анотація: В запропонованій статті в контексті євроінтеграційної орієнтації України представлено огляд місця і ролі малого і середнього підприємництва в агропродовольчому комплексі, зусиль щодо його відновлення та розвитку як засобу подолання наслідків військового конфлікту на Донбасі та участі в цьому державних органів та міжнародних благодійних організацій. Із застосуванням методу PEST-аналізу проаналізовано зовнішнє оточення МСП агропродовольчої сфери Луганської та Донецької областей. Підкреслюється перспективність та важливість налагодження та розвитку співпраці із міжнародними благодійними організаціями. Підкреслена необхідність нового підходу вирішення існуючих проблем та активної та виваженої регуляторної політики держави щодо розвитку МСП з урахуванням галузевих і регіональних особливостей розвитку цього сектору економіки, що дозволить підняти роль МСП в економічному житті суспільства.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, Донбас, Україна, благодійність.

* Студент 2 курсу, спеціальності 051 «Економіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна. ул. Оборонная, 2, Луганск, Луганская область, Украина, 91000.

** Студент 2 курсу, спеціальності 075 «Маркетинг» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна. ул. Оборонная, 2, Луганск, Луганская область, Украина, 91000.

*** Д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, маркетингу та підприємництва ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна. ул. Оборонная, 2, Луганск, Луганская область, Украина, 91000.

Постановка проблеми

Головним завданням сучасних трансформаційних процесів економіки України в умовах євроінтеграції є становлення і розвиток малого та середнього підприємництва (МСП), як основи майбутньої економічної безпеки держави. Активність підприємницької діяльності характеризує загально-економічну ситуацію в країні та ефективність її функціонування. Роль та значення вітчизняного агропродовольчого сектору економіки як ключового бюджетоутворюючого джерела є беззаперечною, оскільки він вирішує нагальні питання територіального розвитку, насамперед сільській місцевості. Тому формування розвиненого конкурентного середовища та розвиток умов для малого і середнього агробізнесу на національному, регіональному та локальному рівнях потребує належної уваги з боку держави.

Актуальність роботи визначається об'єктивно важливою роллю малого та середнього підприємництва на селі як головного чинника суспільного життя та політичної стабільності в Луганській та Донецькій областях.

Рівень опрацювання досліджуваної проблеми сучасній науці. Загальнотеоретичні аспекти аналізу малого та середнього бізнесу постійно привертають увагу зарубіжних і вітчизняних учених. У цьому контексті вагомий внесок дослідження даної проблеми зробили З. Варналій, В. Ляшенко, З. Воронов, В. Зіновчук та інші.

Питанням малого підприємництва безпосередньо в аграрнопродовольчій сфері присвячені роботи П. Гайдуцького, М. Дем'яненко, Д. Крисанова, М. Маліка, П. Саблука та інших. Практичні аспекти співпраці малого та середнього бізнесу Донбасу з міжнародними благодійними організаціями розглядало обмежене коло осіб: В. Чеботарьов та А. Колосов.

Мета статті полягає в економіко-математичному аналізі стану та перспектив розвитку малого та середнього підприємництва Донбасу та усвідомленні ролі міжнародної спільноти у подоланні наслідків війни в агропродовольчій сфері Луганської та Донецької областей.

Виклад основного матеріалу

Становлення ринкової економіки супроводжувалось різносторонніми процесами та тенденціями на протязі всього періоду незалежності України. Сучасні державні реформи направлені на всебічний розвиток та збільшення частки МСП в структурі економіки країни.

Агропродовольча сфера є основою економічної безпеки країни та історично займає першочергове значення в економіці України¹. На сьогодні законодавство в сфері підприємництва практично повністю гармонізовано з європейськими стандартами².

Мале підприємництво – це ключова складова ринкового господарства, невід’ємний елемент конкурентного механізму. Малий бізнес, у порівнянні з великим, має ряд переваг, а саме: гнучкість, здатність швидше і легше пристосовуватись до ринкових коливань попиту, простота управління та здатність оперативніше впроваджувати та генерувати новітні досягнення науки. Перевагами малого бізнесу можна також вважати простоту заснування та швидкість окупності затрат, відносно невеликі капіталовкладення та швидку організаційну перебудову³.

Станом на 01.01.2019 року в агропродовольчому комплексі України було зайнято понад 3 мільйона осіб та генерувалось понад 13% ВВП країни.

В агропродовольчому комплексі України станом на 01.01.2019 року діяло 73131 малих підприємств (96,9% від загальної кількості підприємств галузі) та 25207 фізичних осіб-підприємців (100%), в середньому підприємстві – 2285 юридичних осіб (3%) та 4 фізичні особи-підприємця (0%)⁴.

МСП в агросекторі на Донбасі наразі знаходиться в кризовому стані. Луганська область через збройний конфлікт на сході України лишилась 31,4% території та 62,5% населення, що призвело до кардинального загострення соціально-економічної ситуації в регіоні.

Мале та середнє підприємництво Луганської області історично займає гірші позиції серед усіх регіонів країни. У 2013–2014 роках втрати малих підприємств агросектору склали 552 юридичних осіб (38,8%) та 26 (30%) середніх. За період 2014–2018 років середнє зростання склало лише 3,6% щорічно (131 суб’єкт за 4 роки). Мале підприємництво області на 01.01.2020 було представлене лише 21640 діючими суб’єктами (3240 підприємств та 18400 фізичних осіб-підприємців). З них агропромисловий комплекс був представлений 1015 юридичними суб’єктами та 523 фізичними особами-підприємцями (1,4% від загальноукраїнського рівня)⁵.

1 В. І. Ляшенко, *Регуляторна політика в Україні: методологія формування та режими реалізації в сфері малого підприємництва*: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03, НАН України. Ін-т економіки пром-сті., Донецьк 2008, 32 с.

2 Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 02.04.2020), с. 55; Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1996, № 30, с. 42, 141.

3 З. С. Варналій, *Мале підприємництво: основи теорії і практики*, К. : Знання : КОО, 2001, 277 с.

4 Державна служба статистики України, <http://www.ukrstat.gov.ua/> [дата доступу 12.05.2021].

5 Головнє управління статистики у Луганській області, <http://www.lg.ukrstat.gov.ua/> [дата доступу 12.05.2021].

Основний позитив динаміки розвитку малого підприємництва Луганщини за останні 3 роки відбувся за рахунок «подрібнення» впродовж останніх років як середніх, так і малих підприємств.

Більш позитивна ситуація на Донеччині. Ситуацію в Донецькій області вдалось втримати завдяки своєчасно прийнятими мірами. Уряд держави тимчасово не контролює 29,6% території області на якій проживає 44,8% населення. Наразі мале підприємництво агросектору області представлено лише 1278 підприємствами та 858 фізичними особами-підприємцями та 68 суб'єктами середнього бізнесу⁶.

Опрацювання науково-практичних засад предмета та об'єкта дослідження й відповідних розробок вітчизняних та зарубіжних учених щодо аспектів проблеми дозволяють підсумувати, що найбільш вагомими загально природничими рисами продовольчого комплексу є такі:

- 1) продовольчий комплекс становить цілісну соціально-економіко-біологічну систему;
- 2) у продовольчому комплексі виробничий процес має багатосферний характер;
- 3) техніко-економічна багатоукладність продовольчого комплексу;
- 4) індивідуалізація трудової діяльності в продовольчому комплексі;
- 5) стійкі якісні параметри кінцевого продукту в продовольчому комплексі.

На розвиток малого та середнього підприємництва в агросекторі України впливає сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів. У таблиці наведені результати проведеного PEST-аналізу МСП агропродовольчої сфери Луганської та Донецької областей зі сторони автора, як мешканця даного регіону та студента закладу вищої освіти, який розташований та цій території (табл. 1).

Таблиця 1. PEST-аналіз середніх та малих підприємств агропродовольчої сфери Луганської та Донецької областей

Політичні чинники	Економічні чинники
1. Війна 2. Активізація ролі та значення контексті подолання наслідків війни. 3. Усвідомлення владою причин і можливих варіантів подолання сучасного кризового соціально-економічного стану Луганської та Донецької областей	1. Загальний кризовий стан соціально-економічного розвитку регіонів, успадкований від попередніх часів. 2. Низький платоспроможний попит населення на внутрішньому ринку. 3. Допомога міжнародної спільноті мінімізації соціально-економічних наслідків війни.

6 Головне управління статистики у Донецькій області, <http://www.donetskstat.gov.ua/> [дата доступу 12.05.2021].

Соціальні чинники	Технологічні чинники
1. Зменшення кількості працездатного населення на селі. 2. Низький рівень менеджменту агропродовольчих підприємств. 3. Потенційні можливості реалізації реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади.	1. Низький рівень конкурентоспроможності внаслідок технологічного відставання. 2. Негативний вплив техніко-технологічної залежності від виробничо-комерційної діяльності агрохолдингів. 3. Освоєння «нішових» сфер виробничо-господарської діяльності.

Джерело: власна розробка авторів.

Загальний аналіз малого підприємництва Луганської області було проведено в науковій праці «Комплексний аналіз малого підприємництва Луганської області як складова формування соціально-економічного розвитку регіонів»⁷. Спираючись на результати дослідження можна виокремити загальні причини кризового стану малого та середнього підприємництва на Донбасі:

- відсутність дієвої державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні;
- низький рівень інвестиційної привабливості Луганського регіону;
- нерозвиненість інститутів ринкової інфраструктури в регіоні;
- наявність суттєвих фінансових бар'єрів (нестача власних коштів підприємців, неефективна податкова політика, високий процент по кредитах та складність їх отримання);
- наявність суттєвих адміністративних бар'єрів (загальна корупція, складність оформлення й отримання дозвільних документів для здійснення підприємницької діяльності, непрозорість адміністрування податків і зборів);
- високі тарифи на послуги природних монополій.

Також до негативних факторів, що суттєво впливають на МСП можна віднести наступні:

- загальна нерівномірність розміщення та розвитку малих та середніх підприємств по території: центротяжними осередками розвитку виступають міста порівняння з сільською місцевістю;
- втрата ринків збуту продукції, якими традиційно були території, котрі залишилися за лінією бойових дій;
- загальне збідніння населення та низька купівельна спроможність;
- моральна та фізична зношеність засобів виробництва;
- монополія агрохолдингів («НІБУЛОН» та «АГРОТОН»).

7 Н. М. Чеботарьова, О. Г. Демченко, *Комплексний аналіз малого підприємництва Луганської області як складова формування соціально-економічного розвитку регіонів*, «Економічний вісник Донбасу» 2014, № 2 (36), с. 32–37.

В Україні понад 3 мільйона найманих працівників зайняті в малому підприємстві, серед них в агропродовольчому секторі – лише близько 265 тисяч, а в Луганській та Донецькій областях показники кількості зайнятого населення в агросекторі є найнижчими по країні⁸.

Важливість малих підприємств (і підприємців) є колосальною, але є проблеми, розв'язанню котрих необхідно приділити першочергову увагу. Для підвищення ефективності й розширення малого бізнесу на загальнодержавному рівні є доцільним запровадити такі заходи:

- вдосконалити нормативно-правову систему;
- зменшити податкове навантаження та запровадити політику податкових канікул (у разі об'єктивних несприятливих умов діяльності);
- встановити податок на прибуток залежно від виду продукції чи послуг;
- надати можливості отримання кредитів з меншим відсотковим навантаженням;
- створити спеціалізовані консультативно-освітні центри щодо відповідного супроводу господарювання малому та середньому бізнесі.

Економічна політика України направлена на розбудову ринкової економіки, впроваджуючи досвід розвинених країн з розвитку підприємництва, як цілісної системи.

Головним вектором реформ є підтримка розвитку малого та середнього підприємництва на засадах вільної конкуренції. Тепер в Україні створено лише передумови для розвитку МСП на селі. Конституцією і законодавством України затверджено рівні права всіх форм власності та право кожного громадянина на підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом⁹.

Перспективним напрямом розвитку малого та середнього підприємництва в Донецькому економічному районі є розвиток агропродовольчої сфери на селі, знаходженні нових ринків збуту та залученні новітніх технологій. Реальність є такою, що підприємства, залучаючи місцеві сировинні та трудові ресурси, можуть більш ефективно застосовувати виробничо-ресурсний потенціал регіонів. Звідси – об'єктивні можливості розвитку суб'єктів підприємництва пріоритетних саме для цих регіонів видах економічної діяльності та сприяння розвитку невеликих міст та селищ. Малий бізнесу певних галузях економіки може більш досконало відповідати особливостям попиту стосовно регіональних та локальних ринків, стабілізуючи їх, а відносно незначні капіталовкладення, у розрахунку на одного зайнятого працівника, можуть дати конкурентні переваги порівнянні з суб'єктами великого підприємства.

8 Луганська обласна військово-цивільна адміністрація, <http://loga.gov.ua/> [дата доступу 12.05.2021].

9 В. І. Ляшенко, *Регуляторна політика в Україні...*

Перспективним напрямком є розширення співпраці місцевого населення з міжнародними благодійними організаціями. На 01.01.2020 року в Луганській області за даними обласної військово-цивільної адміністрації діяло 27 Міжнародних благодійних організацій у сфері підтримки підприємництва: Продовольча і сільськогосподарська організація UN (FAO), Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Міжнародна організація з міграції (МОМ), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та інші¹⁰. Залучення міжнародних спеціалістів та інвестицій здійснить позитивний поштовху галузі.

Міжнародні благодійні організації проводять конкурсні програми на отримання грантів для започаткування, або розвитку власної справи. Грантові програми переважно спрямовувались на розвиток основних напрямів народного господарства регіону: текстильна та харчова промисловість, зернові та олійні культури, м'ясо-молочна продукція, домашня птиця і яйця.

Сума гранту в середньому складає від 500 до 1000 євро в гривневому еквіваленті, що надає підприємцям реальну можливість започаткування власної справи за європейськими стандартами.

Активну допомогу цивільному населенню розвитку МСП в Луганській області у 2014-2016 роки надавала міжнародна некомерційна організація «Mercy Corps». Організація припинила діяльність на території України зв'язку з обвинуваченнями в шпигунстві зі сторони незаконної терористичної організації «ЛНР» та нестабільної політичної ситуації в країні.

У 2015 році ця організація здійснювала реалізацію таких Програм на Донбасі: «Всесвітня продовольча допомога», «Непродовольча грошова допомога», «Програма з ремонту зруйнованих будинків» та Програма «Самозайнятість»¹¹.

Напрями роботи організації в рамках Програми «Самозайнятість» у сфері підтримки та розвитку підприємництва зводились до двох основних: консультаційно-інформаційна (конференції, тренінги, семінари, консультації з написання бізнес-планів) та фінансова підтримка (гранти, гуманітарна допомога населенню).

Так, у 2015 році гранти отримали 500 громадян на суму 250 тисяч доларів, а в 2016 – 300 громадян на суму 150 тисяч доларів. Дані кошти, відповідно до заявлених бізнес-планів, спрямовувались на 3 основні сфери діяльності: сфера послуг – 43,2%, сільськогосподарське виробництво – 30,8%, що

10 Луганська обласна військово-цивільна адміністрація, <http://loga.gov.ua/> [дата доступу 12.05.2021].

11 В. А. Чеботарьов, А. М. Колосов, Р. В. Марков, *Основи бізнес-планування в мікропідприємстві: науково-практичний довідник для бенефіціарів Mercy Corps*, та ін. Старабільськ: ДЗ. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка» 2016, 52 с.

характеризує структуру виробництва північних районів Луганської області, та торгівля – лише 11,6%¹².

Паралельно з реалізацією Програми «Самозайнятість» здійснювалась розробка системи інституціональних, маркетингових, організаційно-економічних і фінансових заходів, спрямованих на подальшу активізацію економічної діяльності в регіоні завдяки наданню дієвої та диференційованої підтримки МСП¹³.

Станом на сьогодні підтримка бізнесу в Луганській області здійснюється Департаментом економічного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та туризму облдержадміністрації, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до заходів «Регіональної цільової програми розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва на 2018–2020 роки»¹⁴.

Протягом останніх трьох років згідно з програмою «Регіональна цільова програма розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва на 2018–2020 роки» здійснено низку заходів інформаційної та фінансової підтримки підприємців, метою яких є:

- 1) створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва;
- 2) покращання доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до фінансування та інвестиційної підтримки;
- 3) інформаційно-консультаційне забезпечення та популяризація підприємництва; навчання, підготовка та перепідготовка кадрів для сфери підприємництва.

Вартість даної програми станом на 25 січня 2020 року склала 14789,4 тисяч гривень, із них: обласний бюджет – 500 тисяч гривень; інші джерела – 14289,4 тисяч гривень. Протягом 2020 року на реалізацію заходів фактично використано 1034,9 тис. грн., що складає 7,2% від загальної суми. Кошти були направлені на:

-
- 12 В. А. Чеботарьов, *Чверть століття українсько-американської дружби: допомога Мерсу Сопрс як модель міжнародної співпраці подоланні наслідків військового конфлікту на Донбасі*, Вип. 16, Агора, 2016, с. 37–41.
 - 13 Б. Глінковська, В. А. Чеботарьов, *Малый и средний бизнес Польши и Украины: проблемы классификации и исходные институциональные основы трансформации*, [в:] В. Glinkowska (red.), *Internacjonalizacja przedsiębiorstw. Uwarunkowania, procesy, wyniki badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, с. 153–164.
 - 14 О. С. Калінін, В. А. Чеботарьов, *Порівняльний аналіз малого підприємництва Луганської та Донецької областей: Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : Мат. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (25–27 лист. 2020 р., м. Львів), 204 с.

- виплати по безробіттю 16 особам для відкриття власної справи за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття – 455,8 тис. грн.;
- навчання безробітних за навчальними програмами, що сприяють розвитку підприємництва та започаткуванню власної справи – 521,6 тис. грн.;
- організацію та проведення заходів у сфері харчової промисловості (семінарів, робочих зустрічей, zoom-конференцій, вебінарів) – 1,5 тис. грн.;
- надання ГО «Агенція місцевого розвитку» м. Щастя практичної допомоги написанні бізнес-планів, проведення вебінару щодо відкриття власної справи й реєстрації ФОП, індивідуальних консультацій за участі експертів – 39 тис. грн.;
- часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва – 500 тис. грн¹⁵.

Завдяки активній діяльності Департаменту економічного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та туризму обласної військово-цивільної адміністрації Луганської області налагоджена співпраця з міжнародними організаціями, які діють на території області. В регіоні реалізується сім донорських проектів підтримки МСП:

Для подальшої продуктивної співпраці з міжнародною спільнотою держава повинна:

- 1) систематизувати всю діяльність в сфері підтримки малого та середнього підприємництва;
- 2) опрацювати систему заходів для сприяння подальшої діяльності міжнародних організацій за для підвищення ефективності.

Висновки та перспективи подальшого опрацювання досліджуваної проблеми

Аналіз МСП аграрно-продовольчого комплексу Луганської та Донецької областей дозволяє зробити висновок про критичний стан галузі, негативні тенденції розвитку та колосальний потенціал. Однією з головних умов подолання негативних тенденцій має стати активна та виважена

¹⁵ Луганська обласна військово-цивільна адміністрація, <http://loga.gov.ua/> [дата доступу 12.05.2021].

регуляторна політика держави щодо розвитку малого підприємництва з урахуванням галузевих і регіональних особливостей розвитку цього сектору економіки.

Вирішення існуючих проблем розвитку МСП агропродовольчого сектору потребує нових підходів. Завдання полягає в тому, щоб суттєво підняти роль малого бізнесу в економічному житті суспільства.

Роль Міжнародних благодійних організацій у відновленні, підтримці та розвитку малого та середнього підприємництва Луганської та Донецької області є неоціненною. Відродження Донбасу потребує максимального опрацювання накопиченого в різних країнах важким шляхом отриманого досвіду та адаптувати його і використати в Україні.

Література

- Варналій З. С., *Мале підприємництво: основи теорії і практики*, К. : Знання : КОО, 2001, 277 с.
- Глінковська Б., Чеботарьов В. А., *Малый и средний бизнес Польши и Украины: проблемы классификации и исходные институциональные основы трансформации*, [в:] В. Glinkowska (red.), *Internacjonalizacja przedsiębiorstw. Uwarunkowania, procesy, wyniki badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, с. 153–164.
- Головне управління статистики у Донецькій області, <http://www.donetskstat.gov.ua/> [дата доступу 12.01.2021].
- Головне управління статистики у Луганській області, <http://www.lg.ukrstat.gov.ua/> [дата доступу 12.01.2021].
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 02.04.2020), с. 55.
- Державна служба статистики України, <http://www.ukrstat.gov.ua/> [дата доступу 10.01.2021].
- Калінін О. С., Чеботарьов В. А., *Порівняльний аналіз малого підприємництва Луганської та Донецької областей: Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : Мат. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (25–27 лист. 2020 р., м. Львів), 204 с.
- Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1996, № 30, с. 42, 141.
- Луганська обласна військово-цивільна адміністрація, <http://loga.gov.ua/> [дата доступу 06.02.2021].
- Ляшенко В. І., *Регуляторна політика в Україні: методологія формування та режими реалізації в сфері малого підприємництва*: автореф. дис. ...

д-ра екон. наук: 08.00.03, НАН України. Ін-т економіки пром-сті, Донецьк 2008, 32 с.

Чеботарьов В. А., *Чверть століття українсько-американської дружби: допомога Mersey Corps як модель міжнародної співпраці подоланні наслідків військового конфлікту на Донбасі*, Вип. 16, Агора, 2016, с. 37–41.

Чеботарьов В. А., Колосов А. М., Марков Р. В., *Основи бізнес-планування в мікропідприємстві: науково-практичний довідник для бенефіціарів Mersey Corps*, та ін. Старобільськ: ДЗ. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка» 2016, 52 с.

Чеботарьова Н. М., Демченко О. Г., *Комплексний аналіз малого підприємництва Луганської області як складова формування соціально-економічного розвитку регіонів*, «Економічний вісник Донбасу» 2014, № 2 (36), с. 32–37.